

EVANGYÉLIOMI PROTESTÁNS LAP.

Megjelen minden héten egyszer pénteken egy íven. — Előfizetési ár egy évre 6 frt, félévre 3 frt, negyedévre 1 frt 50 kr, az osztrák-magyar birodalmon kívüli országokba egy évre 7 frt; — egyes szám ára 12 kr. — Hirdetések díjja száz szóig 1 frt, kétszáz szóig 2 frt, a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr, harmadiknál 70 kr, bélyegdíj mindenik hirdetésnél külön-külön 30 kr; csakis egyház és tanodát érdeklő hirdetések fogadtatnak el. Melléklési díj minden száz darabtól 1 frt 50 kr. A lapot érdeklő mindennemű közlemények a szerkesztőhöz — Fűvészkert-utca, 1078. sz. a. — intézendők.

➡ Azon tisztelt lapjáratókat, kiknek előfizetésük június hó végén lejárt, — az előfizetés megújítására kéri a szerkesztő. ➡

Egy pár észrevétel Tóth Sámuel ur tervjavaslatára.

(Folytatás.)

A tervjavaslat 4. §-a a presbyteriumok mellett az egyes gyülekezetek képviseleti nagy gyűlését is említi. Ezt én részemről szintén felesleges valaminek tartom. Mindaz, a mi hatáskörébe tartozónak elősoroltatik, az egyháztanács által végezhető. Nem egyéb ez — úgy látszik — mint a községi képviselőtestület egyszerű, de kevesebb értelmű utánzása. Az érdekeltség ez által nem lesz előidézhető. — Mit a tervjavaslat a képviseleti nagy gyűlés tanácskozási tárgyai között c) d) e) (23. l.) alatt — a lefolyt év egyházi, az iskolák és köznevelődés állapotára s végre az anyagi állapotokra vonatkozó jelentésről — mond, ez inkább az egész gyülekezettel közlendő s erre nézve a nyilvános meghirdetés s az iskolákra vonatkozólag a nyilvános vizsga minden tekintet nélküli helyesebb út. S a mint ezekre vonatkozólag tudomásba helyezheti a népet a képviseleti nagy gyűlés, úgy megteheti neki ezt a szolgálatot a presbyterium is. De meg nem következetes a tervjavaslat, a mennyiben a képviseleti nagy gyűlést 500 lélekszámot nem haladó kisebb gyülekezetben minden teljes koru férfi egyháztag által alkottatja, míg a népesebbekben az egyháztanácsosok számát kétszerezzi. Hát a kisebb gyülekezetekben is miért nem az egyháztanácsosok száma kétszereztetik, vagy a nagyobb egyházakban is miért nem az egész nép alkotja a nagy gyűlést? Vagy jobban érdeklődnek a kisebb egyház tagjai az egyház ügyei iránt, vagy jobban értenek azokhoz? Vagy mivel érdemelnek több jogot? Vagy könnyebb a nép alsó rétegéből álló kisebb, mint a több műveltséggel bíró nagyobb egyház népgyűléseivel elbánni? — Ne erőszakoljuk a jogot, kinek arra szüksége van, megkeresi azt. Adjunk helyet az

érdekeltségnek, de annak ürügye alatt ne hozzunk be szükségtelen intézményeket. Inkább emeljük az egyháztanácsosok számát, de ne gyengítsük a presbyterium hatását.*)

Az egyháztanács teendői között a 19. §.***) n) pontja alatt előadottakat, a népképviseleti gyűlésre fentebb mondottak után, a képviselőtestület helyett nagyobb számban előállítandó presbyteriumra nézve úgy véleményezem módosítandónak: „az egyháztanácsosok mindazon károsodásért, mely az egyháztanács tette vagy mulasztása által okoztatik, kárpótlással tartoznak, ugyanazért minden olyan ügyben, melyhez a fensőbb egyházi hatóság helybenhagyása nem igényeltetik, a határozat hozatalkor a határozat ellen szavazók neveik megemlítését a jegyzőkönyvben magok igazolása végett követelhetik.“ Jobbnak látnám így az ellenzéknek e jogot adni, mint mind a két fél nevei felsorolásának kötelezettségével az egyház ügye mellett buzgó s áldozni is akaró tagokat előre elijeszteni. Mert ellenzék sokszor személyes érdekből is alakul, s ha nem ennek követelésére, de kötelességből felsoroltatnak a jegyzőkönyvben a szavazók nevei, ez — tapasztalni fogjuk — a jobb meggyőződésűeket is — kivált a nép fiai közül — a semmi felelősséggel nem járó ellenzékhez fogja csatolni.

A 23. §. az egyháztanács rendes gyűlését minden hóban megtétetni rendeli. Felesleges, kivált kisebb egyházakban. Elég azt kimondani, hogy egyházi gyűlések a szükség által követelt alkalmakkor tartandók. Ez nem zárja ki, hogy ott, hol tárgy elég van, minden hóban tartassék gyűlés, de nem követeli azt, hogy az egyháztanácsosok tanácskozási tárgy nélkül is összeüljenek.

A 24. §. kisebb egyházainkban kivihetetlen. Itt a folyamodványt irni képtelen felek szóval szokták a lel-

*) A konventi albizottság annak eldöntését: legyen-e a presbitérium mellett képviseleti gyűlés vagy minden tagból álló közgyűlés, az egyházkerületekre bizta (Munkálat, 16. §.). Ez nagy eltérésekre nyitandó utat. Én részemről az egyházközségi és presbitéri gyűlés közé 3-ik féle gyűlést nem ékelnék be, hiszen épen a presbiterek alkotják a képviselőtestületet, minek kétféle képviselet? Szerk.

**) Az albizottság Munkálatában 25. §. 5. a szavazók neveinek említése elejtett. Szerk.

késznel kérelmeket előterjeszteni, ki azt ugyancsak élő szóval a gyűlés előtt előadja s a határozatot ugyancsak szóval az illető felekkel közli. És ezen gyakorlat általánosan kötelező megváltoztatását nem tartom lehetőnek, sem szükségesnek.

A szavazásokra vonatkozó 49. és 63. §§-ban a szavazócédulák általi szavazásnak kisebb egyházakban nehézségeit tekintve, megengedhetőnek vélem a szóval, vagy közfelkiáltással szavazást is.

Az egyháztanácsosok hivataltól elmozdítására vonatkozó 59. §. végén ez: „az egyháztanács itélete azonban megerősítés végett az egyházmegyére terjesztendő fel, csak akkor lép érvénybe, ha ott megerősített“, véleményem szerint elhagyandó s ezzel helyettesítendő: „a hivatalától elmozdított félnek azonban joga van ügyét felebbezni, mely szándékát az egyháztanács végzésének vele közlésétől számított 5 nap alatt az egyháztanácsnak bejelenteni tartozik s ez esetben helye betöltése iránt, — az egyházmegyei végzés megérkezése előtt — intézkedés nem történhetik.“ A gyülekezet választja az egyháztanácsosokat, ez adván a jogot, ez veheti azt vissza. A gyülekezetnek lévén a presbyterium képviselője, helyette e jogot méltán gyakorolhatja. De meg határozottan körvonalozva lévén az esetek, melyekben az egyháztanácsosok hivataluktól elmozdíthatók, eleje van véve az önkényszerű eljárásnak s nincs ok arra, hogy egy erkölcsi testületnek hatásköre e téren is, az egyházmegye végzésének bevarására útalással — korlátoztassék. Annyi értelmességet sincs ok megtagadni egy erkölcsi testülettől, hogy egy fenforgó esetre az érthetőleg körülírt vétket reá alkalmazhassa. Én tapasztalás által vagyok arra a meggyőződésre utasítva, hogy az egyház jól értett érdeke követeli, hogy a presbyterium hatásköre, tekintélye inkább szélesbítették, mint megnyírbáltassék.

A 63. §-ban a fentebbiek után — véleményem szerint — a 2-ik pont így módosítandó: „ha a gyűlés tagjainak szavazatai két egyén közt egyenlő számban oszlának meg, azon fél szavazata dönt, melyhez a lelkésznek mint elnöknek szavazata járul.“ S ezt óhajtom, nem csak választásoknál, hanem bármely okból történendő szavazásnál kötelezőnek kimondatni. A lelkész hatása így is témérdek akadályba ütközik a magát igen sokszor a lelkészszel ellenfélnek tartó presbyteriummal szemben; nem kívánja, nem kívánhatja azt az egyház érdeke, hogy e hatás ezáltal a hivatal tekintélye elébe újabb akadályokat gördítsünk.*)

*) Oly bizottságoknál, hol a tagok száma egyenlő s két elnök van a paritas elve alapján, milyen bizottság p. o. a tanár választói a tiszántúli kerületben, válasszon a bizottság kebeléből egy elnököt, s a mely részre az egy elnök szavazata esik, az a rész ügye tekintessék eldöntöttnek. Szerintem semmiféle bizottságban a kettős elnökségnek helye és értelme nincs, és felesleges is.

Szerk.

A 66. §-ban a 3 vagy 4 év helyett, mint szintén a 95. §. e) pontjában az 1—2 képviselő helyett határozottan egyik vagy másik teendő. A szabálynak határozottnak s eltérő vagy szabad tetszésre hagyott eljárást kizárónak kell lenni. — Épen így nem tartom helyesnek azt sem, hogy a nem szavazó, vagy hibásan szavazott egyházakkal mikénti elbánás a 69. §., mint szintén a közgyűlésből indokolatlanul elmaradt tagok irányában mikénti eljárás a 81. §-ban az egyházmegyék belkörü intézkedésének hagyatik fenn. (Konventi biz. Munkálat 42. §.). — Az e két §-ban említett mulasztások az egyház iránti mulasztások, melyeknek értéke egyházmegyénként nem változhatik, mert mindenütt egyforma mulasztások azok. Épen azért azoknak értéke egyetemlegesen s általánosan kötelezőleg határozandó meg s nem az egyes egyházmegyékre bízandó, melyek igen gyakran a személyekre tekintés által kiméltre vannak hangolva, vagy tulságos szigorúságra ingerelve. Különben is eldöntetlenül áll a kérdés még eddig, hogy vajjon illő-e ily esetekben a pénzbírság, vagy elég az erkölcsi megrovás. Bármelyiket, de egyiket mulhatatlanul és pedig általánosan kötelezőleg érvényre kell emelni. Én részemről a szavazatok, lelkészek s képviselők elmaradására pénzbírság alkalmazását tartom helyesnek; míg a tanácsbírókra nézve kimondandónak vélem, hogy második indokolatlan elmaradásuk esetén lemondottaknak tekintetvén, hivataluk változás alá bocsátandó. Az egyház is megkivánhatja, hogy ügyét lelkiismeretesen szolgálják s ki ezt nem akarja, nem méltó, hogy ügyeire befolyással bírjon.

A 73. §. indokolására nézve megjegyezni kívánom, hogy az egyházmegyék új felosztása sokkal több és lényegesebb nehézségekbe ütközik, mint egyelőre látszik. Ha nem tekintjük is azt, hogy az egyházmegyék iránt is támad az egyes egyházakban bensőleg érzett ragaszkodás, szeretet, hogy lesz elintézhető az egyházmegyét kényszerülve változtató lelkészeknek a gyámintézethez való viszonya? stb.)*

A 83. §. k) pontja szerint „minden tárgy eldöntésénél általános többség határoz; szavazatok egyenlősége esetében az elnökség dönt.“ E pont, ha mint én óhajtanám egy és pedig egyházi elnök lenne, teljesen helyes. De a kettős elnökségre nézve, tehát a tervjavaslat írójának néz-pontjából nem egészen határozott. Mert hát ha a két elnök szintén megoszlik a két párt között? Ugyanazért oda lett volna teendő: s o r s h u z á s u t j á n a z e l n ö k ö k e g y i k e d ö n t. Szükséges ez, mert tudok reá esetet, hogy a szavazatok egyenlősége esetekor egymástól eltérő véleményben

*) Az mutatná, hogy egyek vagyunk, ha közös, országos gyámintézetünk volna, ide kell törekedni, utánpótlással, kiegészítéssel kiegyenlíthető a különbözet. A gazdag anglikán papság „lelkési kölcsönös biztosító társaságát“ alapított 1829-ben, mai alaptőke 24 millió forint, évi jövedelem majd 3 millió: öt évenként haszon kamatot is oszthat. Ügynököket nem fizet. Sz.

levő 2 elnök visszavonulva úgy egyezett meg, hogy a meg-
egyezés — a tapasztalat által későbbben beigazoltan —
nem a közügy javára esett. Hiszen így nem is egyéb az
elnökség döntése, mint egy ügynek a két elnök által egy-
más közt elintézése, hol természetesen legtöbbször az ud-
variasság a döntő. Azért legjobb itt a sorshuzás alkal-
mazása.
(Vége köv.)

B e k e s.

KÖNYVISMERTETÉS.

Német K. Keresztyén egyháztörténete.

„A keresztyén egyház rövid története és függelékül a Magyarhonban
törvényesen bevett keresztyén felekezetek közti különbségek. Irta
Német Károly budapesti evang. hitoktató. A népiskola felső és a
középiskola alsó osztályabeli prot. növendékek számára.“ Budapest,
1878. Franklin-társulat, magyar irod. intézet és könyvnyomda. 8-ret
82 lap. Ára kötve 30 kr.

Keresztyén egyháztörténelmi elemi tankönyv ez, a ritkább
tünemények egyike, egyelőre is szükségét pótlónak nyilvánítjuk,
gyakorlatiasság, ügyes rendezés, s tárgyban otthoniasság jel-
lemzik szerzőt, hivatott ilyenmü művek szerkesztésére, kivált
ha az észrevételeket s kívánalmakat, mik jóakarattól származ-
nak, s a még nagyobb sikerre jutást czélozzák, jövőre tekin-
tetbe veendi.

Szerző a keresztyén egyház összes történetét két nagy
szakaszba osztja be, I. sz a k a s z b a n 23 lapon át tárgyalja a
történelmet a keresztyén egyház keletkezésétől megújulásáig;
a II. sz a k a s z b a n 45 lapon át az egyház megújulását, az
előbbi szakasz majd 1500, utóbbi majd 300 év történetét öleli
fel. A terjedelemben aránytalanság ötlük szem elé, kétannyi
téren tárgyalni 300 év történetét, mint 1500 évét, ez nem egé-
szben helyes, feltéve (a mint a czim szerint van is a dolog), hogy
nem a protestáns, hanem az egyetemes ker. egyház történeté-
nek ismertetése a feladat. Általában szerző az arányosság
megtalálásában nem szerencsés. Hiába tárgyaljuk kétszerte bő-
vebben a protestánskori újabb történetet, nem érthető, nem
fogható fel ez kellőleg és világosan, ha az előző korszakok nin-
csenek eléggé megvilágosítva, az összes előzmény maga a leg-
jobb indokolás sőt alap, s ha ez jól van kiderítve, a 2-ik szakasz,
ha rövidebb is, tisztább átnézetben szemlélhető. Épen nem va-
gyok azon nézetben, hogy az első 1500 év nem fontos, csak át-
szaladható, csekély értékű része az egyház életének, az ujkor
is minden részében abból veszi gyökerein át táplálását, mienk
is, protestánsoké is, az előző idő, oly fontos alakulások tárháza
az, hogy jó részben ma is a keresztyénség nagy részének intéz-
ményei ősi és középkori alakjában épen fenállanak mintegy uj-
kor ellenesen, — s így a megértetést igénylik, követelik.

Az I. sz a k a s z I. fejezete öt cikkkecskében adja „Jézus
és az apostolok“ korát. A Jézus másik s főbb jelentőségű nevé-
vel „Krisztus“, a honnan van pedig a keresztyén (= krisztusi)
nevezet, e fejezetben nem találkozunk; az istenfia fogalma sincs
érintve, e kettő nélkül a Megváltónak emberi és egyszersmind
emberfeletti lényisége kiemelés nélkül marad. A II. fejezet,
szinte öt cikkkecskében, szól a ker. gyülekezetek alakulása és
szervezkedéséről. Itt a 9. és 10. szám alatti cikkkecskét bőveb-
ben, vagy egybefogva kellett volna kifejteni, felette fontos rész
ez, mert az egyházalkotmány alap elemei nélkül a protestáns
kor nagy visszatérése az ősi alapelvekhez nem érthető jól meg.

Ha az „episkopus“ műszó ott van, ott kellene lenni a „presby-
ter“ szónak is, a prezsbiteri rendszer alapjának. Abból még,
hogy „a püspökök néha-néha összegyűltek tanácskozni“, kivált
míg a prezsbiteriek is ott voltak, s 325-ikéig ott voltak, nem
keletkezik — szerző „megerősödést“ használ — a papuralom.
A papuralom eredete, fejlődése, messze kiható tényező, ezen
nem kellene úgy átsiklani, vagy itt elől ne szóljunk még róla s
akkor tüntessük fel, mikor már „megerősödve“ leigázta a gyü-
lekezeti ker. szabadságot. A 10. lapon a 2. fejezet zártételecs-
kéje nagyon általánosságban mozog, szintelen, nem nevez meg
egyes tényeket, egyéneket, helyeket, így akár ott se lenne, csak
kiváncsiságot fokoz s kérdezést a felől, milyen volt „a püspök
urak szörnyü botrányos czivakodása“ stb. Ily elvont tanítás az
összerüt (konkrétot) kereső gyermeki elmét ki nem elégíti, ho-
mályban hagyja.

A III. fejezet érinti a keresztyének üldöztetését 3 czik-
kecskében. Meg lehetett volna említeni a Décius alatti szigoru
s egyetemes üldözést, inkább mint a Septimius Severus alattit,
mely utóbbi inkább csak localizált vala. Egy-két nemesb vértanu
neve s pár vonásban magatartása, jobban tárgyasította volna a
szomorú kort s mint életkép ott maradt volna a gyermek lelké-
ben lenyomulva. Azon kitétel „a ker. vallás rövid idő mulva
egészen kiszorította a pogány vallást a birodalomból“, nem
eléggé tényhű, kérdés, mit ért ez alatt a gyermek, mert 3-4
száz év nem mondható oly nagyon „rövid idő“-nek. A IV. feje-
zet 2 cikkkecskéje vázolja a ker. vallás diadalát, de Jusztinián
császár fényes uralmát nem említi, pedig ott tekinthető a diadal
tetőpont. Kicsit visszason jó ki a diadal rovatban a ker. egy-
ház 2 felé szakadása; a birodalom két felében levő két főpüspök
„urhatnásága“ póriás kifejezés, nem is tükrözi eléggé, a mit
kellene, nevezetesen az egyház egyedüli kormányzójává, egye-
t e m e s f e j é v é lenni akarást.

V. fejezet: a keresztyénség elterjedése a római birodal-
mon kívül, meg lehetett volna említeni a lengyel és orosz nem-
zeteket is, az oroszot annyivalinkább, mert a nagy keleti egyház-
nak ő a vezérnemzete s a romanismus egyik akadályozója. „A
ker. vallás ezen időtájt már maga is megromlott“ ez oda dobott
tétel elkapja a főtárgyról a figyelmet; nem is annyira a v a l l á s
romlott meg, mint ké p v i s e l ő i állítottak fel s alkalmaz-
tak hamis elveket, de meg még fel sem volt tüntetve a vallás
szép és építő hatása s azonnal a romlásra vonatik a figyelem;
a romlottság viszonyban állt a kor durvaságával. A szerzetesek
és zárdák neveinek behozása — miután eddigelé szó sem
volt ezekről s itt sincs semmi magyarázat, megint uj, s isme-
retlen tárgy elővonszolása s így zavarólag hat. A VI. fejezet: a
keresztyénség küzdelme az izlammal sikerült fejezet, a „vak-
buzgóság“ (21. pont, 16. l.) szó helyett elég lenne: buzgóság.

A VII. fejezet: a keresztyén egyház megromlása hét
cikkkecskében. Itt tárgyalatnak a hitviták főbbjei, szerzetesség,
pápaság, — de felette korellesesen veszi ki magát a reformá-
cziót előző korba oda szurva, végül a „jelenlegi pápát IX. Piust“. A
hitviták valának az egyház életére tartozó nagy tünemények,
evolutio volt azaz életpezsgés, ha szinte a solutio nem minden-
felé tetszett is; a viták lánczolata ellenmondásban van szerző
azon állításával, „a gondolat szabadsága nyügbe veretett“, a
küzdelem és nyilatkozás folytonossága a gondolatszabadság
mellett bizonyít, ez a maglyák közt is nyilatkozott. A fenálló
uralmi rendszer ellen nyilatkozni volt tilos s halálos vésszel
járó; de ez sem mindig és mindenütt, a Gersonok, D'Ailly Pé-

terek szabadon gondolkodtak s irtak. Az eszme, szerzőnél, hogy egy fejezetbe tömörítse a romlás tüneteit, jó s helyén van. Sajnos az, hogy a tanuló az eddigi fejezetekben — pedig jórészen átfutott az egyház majd 1500 évén, alig látja a keresztyénség áldásait, alig érezheti a jót mit árasztott.

A II-i k s z a k a s z a reformációval kezdődik, bevezetésül az egyházjavítási kísérletek advák. Waux Péter helyett Wald nevet inkább használnék, a ma is létező Valdenseket Waux-ról alig ismeri fel a tanuló. Egyébiránt a nevezetes mozgalom pártatlan röviden, szűk marokkal van ecsetelve, tragikus bár, de mégis szép szakasza az a középkori egyháznak, melegebb és részletesebb tárgyalás itt helyén volna. Ezután Luther 7 cikkben rajzoltatik, Zwingli 2, és Kálvin is 2 cikkben. Ez még mind megjárna, de mikor egy egész új fejezet 3 cikkben van áldozva Dávid Ferencznek s ő egy sorba helyezve a korszak alkotó világ-egyházi reformátorokkal, ez már az aránytalanság! de ellenkezik is a történeti igazsággal és érzéssel. Dávidot, szerző, vértanui halállal elhaltak tanítja. Börtönben halt meg, igaz, de előbb is beteges volt már. Elmezavar okozta halálát, a vértanuk nem szoktak megörülni. Wald Péter (itt már Wald, előbb Waux, a tanítványok zavara ez is) követőire is rá van fogva a szentháromság tanaival szakítás, ez valótlan, kivált ha épen a Valdensekre gondolunk. Dávid életrajzában azon állítás is, hogy ő 1559 után „nem lett kálvinistává“, szerintem nem tartható, a megyesi disputációkor ragaszkodtak (1561. febr. 6.) épen a kolozsvári reformátusok, tehát Dávid is azon tételhez, hogy a Krisztus teste „non ore sed corde“ vétetik s épen ez kálvini álláspont. Szerző oly rokonszenvesen, oly vonzólag vázolja Dávid végsorát, hogy nincs az a túlbuzgó unitárius, a ki szebben rajzolná, senki halála, elől a megváltóé sincs kiemelve s ily részlettel rajzolva, mi akar ez lenni? Egy Chrysostom, Ágoston, Origenes, Bonifacius, Huss s több más jelesek, tineknek némelyiteknek egy sor sem jut e könyvben, némelyiknek csak a neve érintetik, némelyikről ez sem, oh de a „beteg reformátor“ (Dávid) hosszú útja, via sacra-ja drámailag vázolva van, — a világ pedig, Erdély kis zugán kívül, alig tud Dávidról nevével egyebet, a művelt külföldön meg csak a történeti szótárban találkozik nevével; sőt Magyarhonban is a prot. egyeteltette unitár mozgalom óta s csakis némely hazai lapjaink elvtelen tömjenezése folytán van bővebb tudomás Dávid alkotásáról. Ily szűk körű tankönyvben oly óriás aránylatokban tárgyalni Dávidot s világreformátorok között, ez eljárás vagy szerző történelmi belátása hiányának, vagy titkos unitár hajlamának rovandó fel. Azon Kálvin mellett és után, a ki a világmivelttség élén álló nemzetek keblében csakugyan vezérlő s irányadó férfiú s az egyházi nagy alkotásokban századokra ható szervező szellem volt, s mai nap is a föld 5 részén több mint 21,000 egyházközség 25 ország vagy tartományban örzi tisztelettel emlékét s követi a prezbiteri elveket, ezen Kálvin mellett és után miképp sorozható Dávid... ki maga is az olasz Socinusnak társaitól kapta a lökést? Kérdés marad az is, vajjon evangyéliomi protestáns, és positiv alapon álló egyháztörténelem sorozza-e Socint és társait a reformátorok közé? A világ legnagyobb egyháztörténet írói távol vannak attól, hogy a szentháromságtagadók fejeit s mozgalmát a reformok szakaszába igtassák, tessék megnézni a szabadelvű Hase egyháztörténetét, s ennek a szabadelvű Farkas József budapesti ref. hittanár általi jeles átdolgoztatát, a socinian s ezzel rokonkísérletek a „rajongók és túlzók“ fejezete alatt fordulnak elő; tessék megnézni itt Dávid

szerény helyét. De mutasson ág. hitv. szerzőt valaki, a ki reformátorok közé sorozta volna Socint és Dávidot? a hatalmas lutherán szerző Kurtz, dorpáti tanár nem a reformátorok, hanem a deformátorok listájában tárgyalja a blandratistákat, Dávidot pedig tudomásul sem veszi.

Még tíz cikkekcskében vázoltatik tömötten az evang. egyház küzdelme és szétterjedése Európa különböző országaiban. Most áttér a VIII. fejezetben „az egyházjavítás magyarázatán“ tárgyalására 16 cikkekcskében szép tömörségben s érthetőséggel vázolja; csak azon csekélységet említjük meg, hogy az 59. lapon az „articularis helyek“ kitételben az articularis szót elemi tanuló nem érti meg, körülírással p. o. a törvénycikkekben megjelölt, engedélyezett stb. féle kitétel kellene felcserélni, a 63. lapon az „akadémia palota“ emelése mint nem egyháztörténeti mozzanat bátran elmaradhat.

Az utolsó fejezet „az unitarismus története Dávid F. halála után“ holott is 4 cikkekcskében adatik az elő, sőt angol-földi és amerikai állapotjára is kitérés történik. Mindez újra az aránytalanság és részrehajlás feltűnő jele, sőt hangos bizonyossága. (A cikk számozás tévesztve van 44. és 45. cikk kihagyva; úgy látszik számozás hiba csak, mert különben két cikkekkel több unitarizmus tolatnék a két hitvallású evangélikus tanulók elméjébe.) Nem tudjuk felfogni, mi vezethette szerzőt az egész műben, de főleg a reformáció korszakában (a két hitvallású protestánsokat véve tekintetbe) tanusított pártatlan állásából kilépésre s az unitarizmus szép szeméért nem indokolható részrehajlás s leplezett dicsőítés tételre? A keresztyén egyház rövid történetében, mely oly rövid, hogy 1500 év történetének 29 cikkekcskénél több nem jutott, 7 cikkre terjeszteni ki egy felette kis jelentőségű töredék felekezet részletes történetét, valóban nem menthető s nem helyeselhető, sőt kirívó gazdálkodás!

Az angol unitáriusokról írja szerző, hogy évenként „8—10 egyházközség alakul“, ebből azt hihetné az ember, hogy maholnap elborítja Angliát... ez évenkénti növés exactságát kétségbe lehet vonni... a ki angol és skót földön jár, alig veszi észre az unitáriusok lételet, 30 milliónyi népesség közt az a 300 ezer lélek bizony csepp a tengerben... és mégis mily kiemelés, mily dicsőítés szállittatik rájuk! Én ugyan nem itélek a számból, de akkor belértékes, világ átható kovászszerű hatályu legyen, ha kicsiség mellett szerepet akar vinni. A kis görög nemzet ilyen volt; a kis héber nemzet is ilyen volt; a kis quaker felekezet, sőt a kised „moravian egyház“*) is legparányibb volta mellett a missiók terén az önzetlenség magas fokán ragyog... nem látható a világ- és egyháztörténetben, hogy akár a tudomány, akár a philanthropia, akár a teremtő eszmék és irányzó szellem mezején az unitáriusok valami állandó nagy dolgot alkottak volna, a mi a világ figyelmét s államok sorsát és nemzetek jellemét tartósan irányozta volna... csakis legujabban és csakis

*) A moráv egyház a keresztyén felekezetek közt lélekszámra legkisebb, 21,000 tagot számlál Európában és Amerikában. Ők adták az újabb időbeli missióknak a lökést, 85 év óta működik a pogányok közt missiótársulatuk, s 16 tartományban hat Grönlandtól Himalayaig, van 100 missió állomása, 3767 munkása azokon, fentartanak s teremtettek 310 iskolát, minden fokozatban, s működése óta a morav missió társaság 70,000 lelket vont a ker. vallásra... hatnak a jégvidékektől a forró övek alatti nemzeteknél. Ime a szám nem dönt, ha belerő van! Kisedség mellett is nagyérdeműek s hatásuk! Hatnak, mert a mustármagnyi hit keblökben él. (Monthly Record, Edinburgb. 1874. aug. 1. fuzete.)

Amerikában merültek fel egy pár kitűnő tudósok, Parker és Channing nevei;*) ezek is nem unitáriusság, hanem a humanitás mezején szereztek némi hirt, s a mi bennök öröklő, az nem az unitár specificusság, hanem bizonyos egyetem és miveltségi vonás, mely bizony száz másokban is, és más felekezet kebelében feltalálható. Egyébiránt a magasztalt angol unitarizmust is itészetileg jobban meg kellene vizsgálni, ne gondoljuk hogy oly compact egy az, mint csak az erdélyi is, a tömérdek árnyalat és nevezet leple alatt morzsolódik az s belelvénél fogva nem is lesz képes nagyobb hatású szerves egészbe tömörülni. Maga Channing is, kivel divat most hazánkban a szűkebb körben mozgó olvasókat elvárásolni, épen nem azok közé tartozik, a kiknek műve századokig ható tartalommal bírna, tessék megolvasni Anglia egyik legalaposabb, részrehajlatlanabb, s a válogatottabb miveltségi pontokon mindenütt ismert irodalmi heti lapját „The Athenaeum“, p. o. az 1872-ik év december 14-iki számát, hol Channing 12 beszéde bíraltatik, itt többek közt mondatik „az eszmék jelessége, miket ő (Channing) képviselt, úgy látszik, ma már elenyészett... a bölcsészet, melyet ő tárt fel, nem számolhat most már szélesb körű elfogadtatásra“ stb. (Lásd Révész : Figyelmező, 1873. év 62. l.)

Az unitarizmus határtalan szabadságnak örvendő egyik telepjéről az amerikai Egyesült Államokból sem érkeznek valami ragyogó hírek s fényes jövőre jogosítók. Az „Evangelical Christendom“ (londoni havi folyóirat) 1878-ik év márcziusi számában (80. l.) ily tudósítást olvasunk : „az unitarizmus lépésenként tünedezik ez országban. — A régi unitárius templom Washingtonban épen most alakítottát át rendőr-tanyává. E városban felette csekély e felekezet s rég idő óta szakadozásban sinylik, s e zavarok a legtevékenyebb tagokat is kifáradásig megviselték.“ Lásd még bővebb megvilágításul az unitárius „vallás“ fogalomnak Révész : Figyelmező, 1872. év 404. lapját hol a reform. zsidók és unitáriusok közti „nagyon kevés különbség“ is előtűnik. Vagy Német Károly ur kevésbé tájékozottságának, vagy a hazai szédelgő hamis áramlattal öntudatlanul uszásának róható fel azon bizar eljárás, hogy az unitarizmust roppant adagban találja fel egy elemi tankönyvben, vagy talán saját egyháza positiv elvei iránti hűtlenségnek tudandó be, — én ez utóbbit nem tételezem fel róla, s remélem, új kiadáskor könyvét megtisztítandja oly részek túlzó kiemelésétől s mikroszkopikus feldolgozásától — aránytalanul nagyitván a parányi méretűeket — mely részek saját egyháza értékét, jelentőségét törpítik még pedig az igazság rovására, és saját egyháza iránti meghidegülésre nyithatnak utat a zsenge keblekben.

A függelék szól I-ör a keresztyén felekezetekről általában ; II-ör a három kath. felekezet keletkezéséről, egymástól különbözőséről és egymással megegyezéséről és létszámukról ; III-ör a három prot. felekezet különbözőséről a három katólikustól (szerző tehát egész nyugodtan, tekintetbe nem véve az összes európai prot. hangulatot, s eltérve a klasszikus külföldi egyháztörténetiróktól, tökéletesen egy sorba helyezi a Socinféle nézetek vallóit az evangyéliomi protestánsokkal s még növeli a fogalomzavart, hogy egyházjavításnak veszi egyaránt a

*) Némely ingadozó elvű lapok mostanában nagy zajt ütöttek a Bramo Somaj mozgalommal Indiában s a deista Chunder Sen deismusával, ez is az unitarizmus malmára hajtja a vizet; méltólag ítélte róla Statbam lelkész így : „Ha a Theodor Parkerizmus és Erner sorianismus nem vonta magához Amerikát, nincs mittartani attól, hogy a pusztá deismus eltérítse indiát“ (Mortbly Recard. 1877. 185. l.)

socin-mozgalmat s azt bocsátja elő „az evang. prot. hitfelekezetek nem sokban különböznek egymástól“ (76. l.) holott tudva van, hogy az unitáriusok bizony nagyon sokban és pedig sarkalatos tanokban különböznek a lutheri és kálvini irányzattól); IV-er a három prot. felekezet különbözőséről és létszámáról itt ismét össze fogja az unitáriusokat az evangélikusokkal, holott a trinitarius és antitrinitarius főfogalmak sarki ellentétet, áthidalhatlan egyeztetetlenséget ékelnek közéjük, sőt több! teljes sérelmével az összes egyetemes ker. egyháznak, úgy tünteti fel az unitáriusokat, hogy ezek jellemző váltanainak egyike az, miszerint náluk „átalában a ker. vallás a szeretet gyakorlásában áll“ (80. l.) Hát a többi keresztyénségnél nem így van ez? Valóban botrányos sértése az összes keresztyénségnek az ily beszéd! s ellenkezik az igazsággal, a tannal, a történettel. Egy magyar költő, ki unitárius regényt ír. képzelete nagyító üvegén dicsőítheti az unitáriusokat oly fogásokkal, mikkel azok is csak elvben ruházhatók fel, de nem tényleg, s mik nem azok tulajdonai kizárólag, — de egy történeti könyvben s épen felekezetünk elemi tanulóinak számára irt tankönyvben helye nincs a hamis, alaptalan állításoknak. Na de mit beszéljünk tovább a kirívó részrehajlásról, krypto-unitárnak is mondható kedvezésről, mikor szerző az unitáriusoknak még a toroczkoí két osztályu algimnáziumát is megtanítatja a szegény lutheranus és kalvinista gyermekkel, azt azonban, hol vannak ezek legfőbb iskolái, hallgatással mellőzi, névszerint fel nem sorolja.

Általában az egész függelékéről nézetem az, hogy az ily alakban nem való egyháztörténetbe, symbolika, dogmák története, összehasonlító hittan stb. körében foghat inkább helyet, igen elvont, száraz s elemi, sőt alsóbb osztályokba járók felfogási körét tullepi kivált ily részletezéssel és terjedelmes egymásutánban. Mindezek megelevenülnének, ha a fejlődés törvénye szerint tárgyastva, konkrét adatnának elő, p. o. Photius koránál s az egyház két fele szakadása története rajzánál; így lehetne beosztani az egyes szertartási és elvi különbözőségeket a történet keretében; az elvonást, összehasonlítást a kérdéseknél, magyarázásoknál gyakorlat képen s ezt is az előjövés egyes esetében, a már előadottakhoz viszonyítva tenni. A függelék főbb tartalma a történeti részbe, illő helyre beosztható, így külön állva azonban nem építő s hatását téveszti. A függelékre pár részleges észrevételem még, hogy a r. kath. urvacsora száraz elemét „kenyérnek“, a görög keletiét „házi kenyérnek“ különböztetni meg nem helyes, mondjuk amazt vagy ostyának, vagy kovásztalan kenyérnek, utóbbit meg kovászosnak, hiszen az azimita vita épen a kovász mellett és ellen folyt. Feltűnő mint szól szerző a szent-István napnak mint „nemzeti ünnepnek a protestáns egyházban is méltán megünneplése mellett (73. l.), épen most szólalt fel a prot. közvélemény ez ellen. Nem is felel meg a valóznak, legalább egyenesen elterülve nincs ily protestáns ünnep. Ugy látszik szerző előakarja készíteni az unitar-rokonszenv mellett a protestáns hierarchiát, midőn (78. l.) oda veti a protestáns püspököknek „hivatalos állásuknál fogva még nincs székük (miért: székük) a törvényhozás termeiben.“ Ne is legyen mint püspököknek! így is elég baj, hogy az élethosszig tartó püspökség s a tömérdek irodai s közigazgatási óriás teher miatt a valódi gyülekezeti lelkészet szenved, annyira, hogy egy Székács József inkább lemondott püspöki tisztéről, csak hogy e miatt el ne hanyagolja valódi és első rendű hivatását, gyülekezete lelkigondozását. Hátha

még ott fognának ülni a felső házban! s még tértanilag is el-
lennének szakasztva közvetlen hivatástól?

Mellőzöm a nyelvtani részre különben is kevésre tehető észrevételeket p. o. a „nősödés“ és „eltévelyített“ (25. l.) szava-
kat, mik helyett ajánlatosabb a nőülés és eltévelyített kifeje-
zés, csakis a 30. lapon óhajtanám kikerülni Luther beszé-
dében a megértést nehezítő s egymáshoz közel fekvő „fogva“
szavakat e helyen „az általam idézett mondatoknál fogva“
lelkiismeretem az Isten igéjétől fogva tartatván.“

Ha e műben az unitarizmust terjesztő, s így bele nem illő
szakaszok kihagyatnak, s a Függelék főbb tartalma a történeti
részbe beosztatik, alkalmas könyvnek tekinthető, bár távol ál-
land akkor is a vonzó s a mai szükségletnek megfelelő mivolt-
tól...de legalább az óriás többséget sérteni, botránkoztatni
nem fogja, s jó alapul szolgáló újabb s kivitebb dolgozat
készítéshez. Mit sem sérül az anya szent egyház történeti össz-
képe, ha egyes tulzó vonás, milyen az unitarizmus, mellőztetik,
legfelebb annyi tér juttatik annak, mint juttatott szerző az ári-
anizmusnak, elég annyi ily elemi kis tankönyvben. Hiszen sok
nagyobb jelentőségű intézmények és felekezetek úgy is telyes
hallgatással mellőztetnek Német ur művében, milyenek p. o. a
világra ható egyházi társaságok: biblia társulatok, missió vál-
latok, a wesleyan-methodista nagy szabásu mozgalmak az
újabb korból. stb.

Ily alakban e könyvet református elemi tanulónak
kezébe nem adnám, nem egyházát s nem a ker. vallást tanulja
itt szeretni a tanuló, nem azért fog hevülni, hanem Dávid Fe-
renczet s követői társulatát kedveli meg inkább. Valahányszor
látom, hogy a református felekezetbeliek tömjéneznek a „da-
vidikusoknak,“ sőt assistálnak kultuszaiknál, az élő fát maga
alatt jóképpel fűrészelő ember képe ötlük elém. Az ágostai és
helvét hitvallásu protestánsok drága és kedves iskoláinak nem
szabad az unitarizmus propagandáivá válniok, videant consu-
les! Elég leverő tünemény, hogy fiatal prot. lelkészek kiadott
egyházi beszédeiben találunk idézeteket Channing és Lang mű-
veiből, míg a szilárd alapokon álló írótól Merle D' Aubigné,
Chalmers, Bersier, Pressenssé, Oosterzee, Ebrard, Luthardt,
Christlieb, Hodgetól stb. elvétve is alig, vagy épen nem talá-
lunk...a színtelen, elvtelen, alaptalan művek kizáró tanulmá-
nyozása megbosszulandja magát szegény egyházunk jövőjén. De
még ha az irodalom magasb régióiban fujdogál is a dermesztő
szél, az alpesek havasi csucsain nem tesz oly nagy kárt, mintha
a bimbós és zöldelő völgyekre önti le orkáni dühét. Védjük a
gyenge gyermeki kebelét az idegen, elhidegítő s ránk káros és
kóros hatásoktól.

Talán aránylag soká is időztem ez elemi kis tankönyvnél,
de Lapunk elve és iránya kötelességemmé tette nyiltan és erő-
sebben felszólalni, mikor épen az egyház zöldelő kertjébe akar
bevonatni oly légáram, mely épen saját felekezeti reményeinket
hervasztandja el. Itt fel kellett szólni. Ez édes kötelesség.
Engedjük-e szabadon dólni az igazi evangelizmus kebelében,
legszelidebben nevezve, a közönyösítő elemeket. Óh szálljanak
magukba a közönyösítő, vessenek az anya szent egyházra,
mely iránt forró szeretetre és hűség re (fides) kötelezvék er-
kölcshileg, egy részvevő pillantást, — s ha mégis idegen istenek-
nek tömjéneznek — akkor ne vegyék nehezen, ha az egyház és
hitlobogója köré gyülekezők kisdud serege az ingadozóakra te-
kintve azt sohajtja feléjük: ó fides, fides, ó vana species!

Reméljük, hogy szerző nem sokára a történeti igazság és

egyházi hűség, s a felölet tárgyak szükséges aránya és ösz-
hangja szerint fogja át dolgozni tankönyvecskéjét, mely akkor
jövönnek s közkeletnek nézhet eléje...ily alakjában az unitárius
elemi iskolák méltán kedvelt tankönyve lehet csak...de azt
hisszük, hogy a „budapesti evang. hitoktató“ nem az 53,000 lé-
lekkel bíró erdélyi unitar iskolák számára dolgozta kizárólag,
vagy legalább akarta, tervelte dolgozni munkálatát.

Debreczenben, 1878. június 15.

Balogh Ferencz.

K Ü L Ö N F É L É K.

— Figyelmező. Megjelent a „Magyar Protestáns egy-
házi és iskolai Figyelmező“ VII-ik (juliusi) füzet, szerkeszti s
kiadja Révész Imre Debreczenben. Tartalma I. A világ fejlődése
Zollmann után Pápay Imre. II. Apologétikai adalékok az ösze-
hasonlító vallástudomány mezejéről: az é k i r a t o k, Khaldea,
Akkad, Isten, khald genesis, Venetianer Sándortól. III. Egyházi
történelmi tárcza, négy érdekes okmány közölve Szilágyi Sán-
dor, Gyárfás István és Hoffer Endrétől. IV. Egyházi krónika.
V. Különfélék (zsinati előkészületek ügye stb.) VI. Rövid iro-
dalmi szemle. Előfizetés fél évre 2 frt, a 2-ik fél évre való elő-
fizetések minél előbb beküldendők.

— Térkép. Zsigmond Sándor szoboszlai ref. lelkész ur
a tiszántuli egyházkerület térképére az előfizetés (1 frt) határ-
idejét f. é. július 1-ig meghosszabbította. Még most sincs biz-
tosítva a derék mű megjelenhetése. Mindazok, kik érzik ily tér-
kép szükségpótló voltát, s általában a pártolni óhajtok siessenek
az előfizetés vagy megrendelés beküldésével.

— Nyilvános nyugta (IV.) A „Kálvin feletti em-
lékbeszédre“ beküldték a 40 kr előfizetést az ev. prot. Lap szer-
kesztőjéhez: Bélteki Lajos Péterszeg, Pethő Bálint Csege, Lé-
vai Mihály (két példány), Fekete Gyula, Lengyel Pál, Gyüre
László, Erős Lajos 3-ik éves hittanulók Debreczen, Hajdu Zsig-
mond szénior Debreczen, Kiss Áron Porcsalma, Nagy László
Nagy-Ar, Lengyel Sándor Mánd, Peterdi Károly Barabás, Márk
Pál Debreczen. Gyenge András Henczida, Szabó József Adorján,
Töviskes István H.-Böszörmény, Csire István S. Nagy-Bajom,
Pákozdi Lajos Nánás. Mai keltig meg van rendelve 109 pél-
dány. Az előfizetési határidő f. é. július 12-kén jár le. Debre-
czen 1878. jul. 2. Balogh Ferencz.

— (Halálozás.) Litkei Péter búi ref. lelkész elhunyt;
eltemtetett jun. 23-kán. Részletes adatok e gyászos hirről ed-
dig nem érkeztek. A magyar ref. mai lelkészek sajtáságos jel-
legű egyik alakja, élet és láng, szív és szó, buzgalom és me-
részesség, korlátlan téreken röpkedés, egyenesség és tiszta in-
dulat jellemzék őt; azon egyének egyike kire ellenfelei sem ha-
ragudtak, de ő sem haragudott azokra. Elköltözött lelked szebb
tájakon leng immár, hol a fenszárnyalás nincs földi korlátokhoz
kötve. Béke az elköltözöttel!

— Tiszántul. A tiszántuli ref. egyházkerület közgyü-
lése július 23-ra hivatott össze, ez fog intézkedni a debreczeni
ref. gimnázium állandó igazgatósága kérdésében is, addig Bé-
kési Gyula viszi az igazgatóságot.

— Debreczeni Kollégium. A hit és jogakadémia
igazgató tanára jövő tanévre Balogh Ferencz hittanszaki tanár
lesz, ki is hivatalát jul. 1. elfoglalta.

— Kolozsvár. Az erdélyi ref. egyházkerület közgyü-
lése jun. 16-kán nyilt meg, s tartott 6 napig. A lelkész felava-
tásnál Nagy Péter püspök — mint jelzik némely lapok — „tö-

kéletesen a modern theologia álláspontjára helyezkedett" (vajjon melyik fajtára, miután a modern theologia száma legio, a hazánkban legutóbb importált p. o. a Lang Henrik féle.) Egyházkerületi főjegyzőnek 160 szavazattal 115 ellen Szász Domokos választotta meg s a két erős párt a kerületen megható jelenetek közt béke jobbot nyújtott egymásnak. A konventi albizottság munkálatának tüzetés megvitására okt. 1. ad hoc rendkívüli közgyűlés fog egybehivatni, a tárgy előkészítésére pedig hetes bizottság neveztetett ki, tagjaiul választottak: Nagy Péter, Gróf Bánffy Miklós, Szász Domokos, Lészai Ferencz, Dr. Kolosvári Sándor, Dr. Kovács Ödön és Benkő János urak. Nagy Péter „püspöki jelentése“ (olvastatott jun. 28.) az egyházi év fontos mozzanatait mesteri kézzel festi. A tervelt zsinatot üdvözli „használja fel az egyházkerületi közgyűlés — mondá a püspök — a számára nyújtott fehérlapot szokott bölcsességével és tapintatos mérsékelttségével; de legyen nekem szabad nyilvánítanom meggyőződésemet: ha e fentartásokkal oly messzire találnánk menni, hogy miattok egyházkerületünk az egyesülsből kimaradna — mert állhatatosan hiszem, hogy a más négy egyházkerületre nézt az egyesülés csak idő kérdése — a fentartott jogok korán sem szolgálnának egyházkerületünk akkora előnyére, hogy az egyesülsből kimaradás hátrányait avagy csak némileg is kárpótolhatnák.“ „Különböző egyének valamint testületek egyesülséje jogfeladással jár s bárha a jogfeladás egyiknek sem kellemes, mégis megteszik, mert az egyesülés által a feladott jogoknál becsesebb, drágább jogot, magasabb czélt remélnek elérni.“ — (Arany szavak ezek!) „erdélyi egyházkerületünk előhaladásának, felvirágzásának egyik mulhatlan feltétele: a magyar reformált többi egyházkerületekkel való egyesülés.“

— Pósalaká. T. Páll Lajos, a bihari egyházmegyében Pósalakán, eddigi időközi lelkész, június 16-kán, rendes lelkészszé egyhangulag megválasztott.

— Könyvekért köszönet. Nt. Szegedi Sándor debr. gymn. tanár ur, ki 50 darabra menő, többnyire a hittan körébe vágó becses művet; — t. Vasadi Balogh Lajos gyurói lelkész ur, ki a „gyakorlati lelkészet“ legújabbán megjelent füzetét; — nt. Illyés Bálint kisujszálási ref. lelkész ur, ki közelebről kiadott egyházi beszédeiből egy példányt társulatunk könyvtárának; — s tiszt. dr. Vellentszey Mór ur, ki „a Bölcsészeti jelentősége a jelenkorban és a jövőben“ című külön lenyomatban megjelent tudományos értekezéséből — 25 példányt az érdeme sebb társulati tagok közt leendő kiosztás végett — ajándékozni sziveskedtek: fogadják — egyen-egyen — társulatunk iránti érdeklődésükért s kised könyvtárunknak az ajándékozott jeles művekkel való gyarapításáért — e helyen is — legmelegebb köszönetünket. Debreczen, 1878. június 19. A társulat nevében: Hajdu Zsigmond elnök, Kiss Bertalan alelnök.

— Debreczeni reáltanoda. „A debreczeni városi főreáltanoda évi jelentése az 1877—78. tanévről közli Gelsenzei Pál igazgató.“ Debreczen, 1878. Sr. 45 l. Értekezés: naprendszerünk képződése, Pap József tanártól, a zár következtetés: a világ rendszer bármily alakulása és változása „nyugodjunk meg abban, hogy további felsőbb rendelkezésre vár“ igen helyes! keresztyén iránylyal isteni rendelkezésre vár, sőt tényleg is az alatt áll. Tanárok száma a vallástanítókon kívül 9, az osztályok száma 5, tanulók száma együtt 121, ebből keresztyén 78, izraelita 32.

— Kálvin kora. Merle D' Aubigné nagyműve „His-

toire de la réformation, temps de Calvin“ (a reformáció története Kálvin korában) mind a nyolcz kötet megjelent Párisban (Bonhoure et Comp.) ára a nyolcz kötetnek 60 frank, mindenik kötet külön is kapható 7 frt 50 centimes-on.

— Vendée megyében egy francia prot. nagy borkereskedő írja párisi barátjának, „mondták nekem, mivel czégemre kitétem: „az üzlet vasárnapon zárva van,“ nem fog kelni borom, mert épen e napokon van a vevőknek legtöbb ideje a vásárlásra ... de ez mit sem tett, mert kilencszerte többet árusíték azóta el, jó alkalmam van inteni kereskedő társaimat, őrizték meg a vasárnapot, az ur napját és szolgálatát s dolgaik nem folyandanak rosszabbul.“ (Bulletin Dominical.)

T Á R C Z A.

Naville Ernő a keresztyénségről.*)

VII.

A keresztyén megoldás.

Bevégezvén a tudós tanár az általa felvett vallásos tárgyak feletti hat értekezését, még egy betedik értekezést is tartott; melynek feladata volt, hogy azon ellenvetésekre feleljen meg, miket előadásai közben a hallgatóság neki tett.

Ez utolsó értekezés tehát arra volt szánva: hogy b e r e k e s z t é s t vonjon le az ékesszólló tanár amaz általa egymásután fölhozott tényekből, mikből kiviláglik a keresztyénségnek ugy az egyének — mint a társadalomra gyakorlott befolyása. — Ezek t é n y e k lévén: meg kell ezeket magyarázni, vagyis okaikat ki kell fejteni!

A Krisztus megjelenése nem külön álló tény az emberiség történeke szövegében. Előre el volt erre készítve az emberiség a zsidónép történelme által; — mire következett aztán magának a keresztyén egyháznak történelme is. — Nagy Sándor és Caesár is egyengették közvetve ennek útját, a midőn a birodalom egységét megalapították.

Naville előadván e tények megfejtését vagy megoldását, t. i. a keresztyén-megoldást egyáltalában nincs azon reményben hogy hallgatóit megtéríthesse; — mert a megtérés, összes emberi tehetségeinkre gyakorlott isteni behatás eredménye. — A Krisztushoz mint vigasztalóhoz eljut az ember az élet-tapasztalatai után; — a Krisztushoz, mint vigasztalóhoz tereli vagy vezeti pedig az embert, az elnyomott lelkiismeret jalkiáltása — és a bűn keserű érzete. — E nagy műnek észszerű magyarázata nem kielégítő; — hanem kell, hogy értelmünk felvilágosittassék e kérdések terén.

Igy áll tehát a kérdés: a humanismusnak, a történelem törvényei szerinti természetes productuma-e a keresztyénség? vagy az kell: hogy erre nézve a legfőbb ok közbejöttét fogadjuk el? — A kérdés első megfejtése vagy magyarázata a természetes — naturalis — megfejtés vagy megoldás; a második, keresztyén-megoldás. — Krisztus műve az Istentől vagy on-é vagy az emberektől? A megváltó idejétől fogva, mind e mai napig mind vitatott kérdés maradt ez.

A természetes megoldás különböző formákban fordul elő. Mikor ugy festi le Krisztust, mint népcsalót, hogy

*) Lásd lapunk 2., 4., 7., 8., 9. és 25. számait.

magasztos erkölcsstanának annál inkább meghódította azt, — sérti — bántja az ember lelkiismeretét. A „Jézus élete“ egyik hírneves szerzője megkísérelte azt, hogy e megoldást népszerűvé tegye: szerencsére siker nélkül!

Mások meg azt állították, hogy a Jézusnak az egészben semmi szerepe sem volt; — vagyis inkább hogy az ő befolyása forrása nem magában a Jézusban keresendő: mert az evangélium görög vagy indus productum volt. A természetes megoldás ezen formája erőszakot tesz a történelmen; — nem egyéb tehát mint pusztán a képzelet szüleménye. — Lehet magyarázni úgy is, — de anélkül hogy ez igazolva volna — hogy a keresztyén tan, később a pogány bölcséleti rendszerekkel tényleg összevegyítettett, még maguk az egyházi atyák által is. — De:

A természetes valódi megoldás abban áll: kimondani, hogy a vallás az emberfajtól függ; — s hogy a sém-i népek egy isten hívők lévén, ennek keblében egy nagy vallásos szellem jelent meg; ez fejtette aztán ki e hitet. Ebből azt következtetik, hogy az egésznek eredete és fejlődése természet utján történt.

De ez állítás nagy nehézségekbe ütközik. Mert egyrészt a monotheismus nem természetes uton közöltett a zsidókkal; — másrészt a Jézus tana áldozatokat követel az éstől, szivtől — s akarattól; — oly áldozatokat melyek nem tartoznak az ember természetére, illetőleg természetellenesek. — Végre, ha meggondoljuk, mennyi akadályra nem talált a Jézus alacsony sorsa a zsidóknál, — a miért a rómaiak is megvetették: meggyőződhetünk, hogy ennek a vallásnak fejlődése egyáltalában nem természetes uton történt. Ezek nemleges bizonyítékok. Ami pedig a t e v ő l e g e s bizonyítékokat illeti: ezek a jóslatok és csudák. A bibliai jóslatokra vonatkozólag, csak azon két tényre szorítkozunk, mely a szent ítézet érintése körén kívül áll, t. i. az ó testamentomnak azon gyakran ismételt jóslata, hogy minden népek eljutnak a hitre, — az újtestamentomban pedig a Krisztusnak ama jövendölése, melyben oly világosan nyilatkozik az ő országa általános vagy egyetemes volta felől. Az események bizonyítják e jóslatok beteljesültét; — s ez nekünk teljesen elég. — Ami pedig a c s u d á k a t illeti: itt is oly tényekkel találkozunk, miknél meg kell állapodnunk — s ki kell mondanunk, hogy azok Istennek saját különleges művei. — Ilyet 3-at jelzünk.

Isten művére találunk a keresztyén vallás amaz általános jellegében, mely alkalmassá teszi arra, hogy bármely éghajlat alatt, bármikor élő népnek is tulajdonává váljék — s állandó általános vallássá legyen. Ellenben a Boudha és Mohamed hanyatlik, sőt bármily nagy fényvel jártak is, mindegyik haldoklik. — A vallások összehasonlító tana, melytől a vallás ellenségei azt várták, hogy a keresztyén hitet megsemmisíti, ugylátszik ép ellenkezőleg arra van hivatva, hogy a keresztyén hitet megerősítse, s bebizonyítsa a keresztyénség, isteni eredetét.

Másik isteni mű, azoknak az alattas emberfajoknak a keresztyén hit általi felemelkedésök, melyek ugylátszott, hogy a természet törvényei szerint kivesznek. Ilyek például a P a p o u k, — kikről az volt mondva, hogy a polgárosodásra képtelenek — s nincs lelkök, a keresztyén hitre térítette polgárosítottak; keresztyén falvakat alkottak, — miknek népesége naponta szaporodik.

Mindezt létrehozták hosszas és hősies türelemmel a morva

hittérítők. Itt tehát a természet törvénye meglőn fékezve, hódította a keresztyén hit ereje által. Bizonyára jel ez, ha nem szeretjük a „csuda“ elnevezést.

Harmadik isteni mű, a zsidónép és cultusának az egész földszíni létezése, — nemkülönbén ugyane nép fejlődése, s jelen hatalmi állása magaslatára való emelkedése, mind oly tények, melyek a történet törvényeivel ellentétben állanak, s igazán rendkívüliek. — S hogy a zsidók a keresztyén vallásra nem tértek: ezen nem lehet csudálkozni; — mert hiszen a keresztyének vallásukat úgy tüntetik fel a zsidók előtt, mint kegyetlen barbar vallást. Ha a zsidók a megváltót megfeszítették, a keresztyének meg magokviseletével megtagadták a Jézust: minélfogva e két népnek együttesen meg kell magát aláznia a kereszt számolyánál, hogy ott testvérnéppé olvadjon egybe.

Ily tényekkel szemközt meg nem állhat a természetes megoldás, — s nem tudjuk kimagyarázni, megérteni a keresztyénséget, — ennek megjelenését, fejlődését, hatályát másként, mint a keresztyén magyarázat vagy megoldás által; vagyis úgy, ha elfogadjuk a Krisztus istenségét műveiben. — S ezzel bevannak fejezve ez értekezletek.

Meglehet, hogy erre azt fogják mondani, hogy a jelen korszellem nem tud kibékülni a keresztyén hagyományokkal, — s új más megoldást követel. De mi is hát ez a korszellem?... Mellőzzük azt, mely nem egyéb, mint a test felszabadítása, s Istennek s társadalomnak egyaránt hadat izen. Egészen más az a korszellem, mely a tanszabadságra vágyik, s a lelkiismeret felszabadítására törekszik. Mindez befoglaltatik, benne van Krisztus művében; — s hogy mégis a korszellem czégje alatt a keresztyén vallás meglőn támadva, ennek oka az: hogy a vallás saját utjából ki volt térítve akkor, midőn az igazságot scholasticus bölcsélet formába öltöztették, — és még az is, hogy a keresztyének az erkölcsiségnek elárulóivá lettek. — Az kell tehát, hogy a keresztyénség mindezen salaktól megszabaduljon, — s magát úgy tüntesse fel mint az élet, feláldozás és haladás vallása. A keresztyénnek nem szabad sem a mult, sem a megállapodás emberének lenni; a keresztyének szünet nélküli küzdelemre hivatvák: mert a megalázódás útja a dicsőségnek!

Ne veszítsük bátorságunkat! Jézus fára lőn szegezve: de néhány hajós és sátorcsináló elhivatása folytán megmozdult — utra kelt a keresztyén vallás... hogy meghódítsa a világot! Azon élőfa, melyet Isten plántált, gyökerestől soha ki nem dőlend!*)

A „Semaine religieuse“ után közli:
Soltra Alajos,
ráczevei ref. lelkész.

*) Sajnáljuk, hogy terünk szűk volta miatt csak így kivonatossan lehetett közölni a ker. bölcsésznek s genfi akadémiai tanárnak és a francia tudom. Akadémia tagjának e jeles felolvasásait, az átültető ur sokónknak tápláló élvezetet szerzett, köszönet érte. Naville művei méltó tanulmány tárgya lehet az ifjabb nemzedéknek is, itt felemlítjük műveiből: *La vie éternelle* (örök élet) 7 beszéd, ára 6 frank. *Le père céleste* (a mennyei atya) 7 beszéd, ára 5 fr. *Le problème du mal* (a rossz mint megoldandó kérdés) 5 beszéd, ára 5 fr. *Le devoir* (a kötelesség) beszédek intézve a genfi és lausannei hölgyekhez. 2-ik kiadás, 1 fr 50 kr, s meg 11 műve. Kaphatók Párisban és Genfben. (Szerk)

Balogh Ferencz, felelős szerkesztő és kiadó.